

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Лукашук И.И. Современное право международных договоров : в 2 т. / И.И. Лукашук. – М. : Волтерс Клувер, 2004– . – Т. 1 : Заключение международных договоров. – 2004. – 672 с.
2. Буткевич О.В. Становлення інститутів міжнародного права у стародавній період / О.В. Буткевич // Міжнародне право стародавнього світу : [монографія]. – К. : Україна, 2004. – С. 288–423.
3. Репецький В.М. Дипломатичне і консульське право : [підручник] / В.М. Репецький. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К. : Знання, 2006. – 372 с.
4. Гуменюк Б.І. Основи дипломатичної та консульської служби : навч. посіб. / Б.І. Гуменюк. – К. : Либідь, 2004. – 248 с.
5. Дипломатический словарь : в 3 т. / под общ. ред. А.А. Громыко. – М. : Наука, 1994– . – Т. 1. – 1994. – С. 324–325.
6. Сардачук П.Д. Дипломатичне представництво: організація і форми роботи : [навч. посіб.] / П.Д. Сардачук, О.П. Кулик. – К. : Україна, 2001. – 176 с.
7. Антипенко В.Ф. Міжнародне публічне право : [навч. посіб.] / В.Ф. Антипенко. – К. : НАУ, 2012. – 420 с.
8. Баймуратов М.О. Міжнародне право : [підручник] / М.О. Баймуратов. – Х. : ТОВ «Одіссей», 2002. – 225 с.
9. Михалькевич Г.Н. Основы дипломатии : [учебник] / Г.Н. Михалькевич. – Минск : БГУ, 2012. – 134 с.
10. Босюк К.С. Інформаційно-технологічне забезпечення процесу ведення дипломатичних переговорів / К.С. Босюк [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://old.nau.edu.ua/tools/site/download.php?Url=/uploads/site_structure/uk/science/polit/zbirnyk_tez/arhiv_tezy/zbirnyk_tez_2010/tom2/04.pdf&name=130_194/
11. Електронна дипломатія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.diplomacy.edu/courses/ediplomacy/>.
12. Некраса А.С. Мирне врегулювання міжнародних спорів / А.С. Некраса [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://old.nau.edu.ua/tools/site/download.php?url=/uploads/site_structure/uk/science/polit/zbirnyk_tez/arhiv_tezy/zbirnyk_tez_2010/tom2/04.pdf&name=130_194.
13. Федчишин С.А. Дипломатичні представництва країн-членів ЄС (адміністративно-правовий аспект) / С.А. Федчишин // Кримський юридичний вісник. – 2010. – Число 1 (8). – С. 57–60.
14. Фалалєєва Л.Г. Правові аспекти становлення та розвитку виконавчих органів Європейського Союзу : автореф. дис ... канд. юрид. наук / Л.Г. Фалалєєва. – К., 2003. – 20 с.

УДК 341.215.2

**ДЕРЖАВИ ТА ТРАНСНАЦІОНАЛЬНІ КОРПОРАЦІЇ:
ПРОБЛЕМА ВЗАЄМОВІДНОСИН (МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ)**

**STATES AND TRANSNATIONAL CORPORATIONS: RELATIONSHIP PROBLEMS
(INTERNATIONAL LEGAL ASPECTS)**

Манойленко Д.В.,
докторант

Міжрегіональної академії управління персоналом

Статтю присвячено деяким аспектам взаємовідносин транснаціональних корпорацій з державами базування та приймаючими державами. Розглядаються проблеми взаємовідносин між транснаціональними корпораціями та національними урядами. Проаналізовано трансформацію наукових підходів від конфліктуючих взаємовідносин до взаємодіючих.

Ключові слова: транснаціональні корпорації, країни базування, приймаючі держави, національні та корпоративні інтереси вплив на економіку країни.

Статья посвящена некоторым аспектам взаимоотношений транснациональных корпораций с государствами базирования и принимающими государствами. Рассматриваются проблемы взаимоотношений транснациональных корпораций с национальными правительствами. Проанализирована трансформация научных подходов от конфликтных взаимоотношений до взаимодействующих.

Ключевые слова: транснациональные корпорации, страны базирования, принимающие государства, национальные и корпоративные интересы, влияние на экономику страны.

This article is devoted to some aspects of relations with the countries of multinational corporations basing and host countries. It examined the problems of the relationship of transnational corporations with national governments. Analyzed the transformation of scientific approaches of conflicting relationship to interacting.

Key words: multinational corporations, home country, host state, national and corporate interests, impact on economy.

Постановка проблеми. Широке розповсюдження і збільшення кількості ТНК у період після Другої світової війни є одним з найважливіших феноменів останнього часу, що викликало велику кількість його досліджень. По-різному оцінюється роль ТНК у процесі світового економічного розвитку і міжнародних відносин. Але у всіх країнах загальновизнаним є

факт доволі широких можливостей ТНК та невпинного розширення їх діяльності поза національними межами. Загальновизнаною також є їх роль у великих вкладеннях капіталів у національну економіку. Сама оцінка діяльності ТНК є також дуже різною, від вкрай позитивної до вкрай негативної. В якості негативних факторів також слід визначити, що впро-

ваджуючи сучасні технології, ТНК швидко збільшують безробіття, погіршують фінансові баланси та порушують правила нормальної конкуренції. У багатьох країнах зазначається, що власність та контроль над основними економічними секторами переходить до іноземних підприємств, що суттєво впливає на політичний суверенітет, на зміну соціокультурних цінностей, тобто вносить закордонні цінності та знижує роль або повністю знищує місцеві цінності.

Стан дослідження. Зазначена проблематика в сучасний період глобалізації та інтернаціоналізації економіки має велику актуальність, тому її дослідженню приділяють велику увагу, однак переважно щодо господарсько-правового впливу діяльності транснаціональних корпорацій на економіку приймаючої країни. Міжнародно-правовим аспектом цього питання займалися такі вчені, як Р. Джіліпін [1], Дж. Даннінг [2], Р. Бронштейн та Н. Ітон [5], І. Зігмунд [6], Р. Вернон [7] та інші. Певні аналітичні матеріали викладали редакційні колеги таких видань, як «The New York Times» та «Business Week». Серед українських науковців та публіцистів детальної уваги ця проблематика майже не отримала.

Саме виходячи з актуальності цього дослідження, метою статті є визначення способів та форм взаємодії між транснаціональними корпораціями та державами різного виду: як базування, так і приймаючими, оскільки і в тому, і в другому випадку великі корпорації здійснюють суттєвий вплив як на економічну, так і на політичну ситуацію в країнах, що не може не викликати стурбованості, а отже – потребувати вдосконалення регулювання діяльності цих суб'єктів на законодавчому рівні. З метою створення належного механізму регулювання цих актуальних та нових відносин також розробляються певні міжнародні стандарти, на підставі яких держави-учасниці міжнародних об'єднань зможуть напрацювати власні «правила гри» із транснаціональними корпораціями.

Виклад основного матеріалу. Широко обговорюється також проблема впливу ТНК на збільшення матеріального благополуччя місцевого населення, при цьому думки з цього питання дуже різноманітні: від висловів про покращення матеріального становища, до визнання зниження фінансового стану. Обговорюється їх взаємодія з профспілковими організаціями в країнах, дискутується роль ТНК у формуванні та реалізації інтересів споживачів, якості та цін товарів, які ними виробляються.

Однією з найважливіших та суперечливих проблем, якій надається різноманітна характеристика в працях закордонних авторів, є проблема взаємовідносин ТНК з національними урядами. Тут можна виділити три основні підходи: ліберальний (ортодоксальний), марксистський (радикальний), націоналістичний (немарксистський) [1]. Кожен з них з власної точки зору тлумачить взаємовідносини ТНК та їх національних урядів.

За останні роки ці відносини суттєво змінилися: від конфліктів до співробітництва. Якщо раніше уряди робили спроби обмежити діяльність ТНК, то на сьогоднішній день ТНК розглядаються ними як засіб

покращення національних позицій, створення національних переваг.

Система відносин між державою та ТНК являє собою діалектичну єдність суперечок. З одного боку, ТНК є важливим інструментом зовнішньоекономічного та зовнішньополітичного впливу, і держава не може не використовувати це в інтересах укріплення своєї позицій на світовій арені. З іншого боку, єдність інтересів не виключає наявність суперечок, головною з яких є протиріччя між інтернаціональним глобальним характером операцій ТНК та територіально обмеженою юрисдикцією держави. Держава постійно робить спроби посилити контроль над вивезенням капіталу, товарів, технологій. ТНК при здійсненні своєї стратегії отримання довготривалих прибутків, здійснює вплив на економічну кон'юнктуру країни базування або приймаючої країни. У результаті вступають у протиріччя з певними заходами державного регулювання економіки.

Дж. Даннінг у статті «Уряд і ТНК: від конфронтації до кооперації» [2], розкриваючи свою «еклектичну теорію», досліджував відносини між урядами та ТНК за останні три десятиліття та оцінив перспективу їх розвитку. Основні тези цієї теорії наступні:

1. У минулому державна політика відносно ТНК не була реально пов'язана із загальною державною стратегією або тому, що ТНК контролювали вкрай незначну частину економіки, або тому, що уряд вважав результати регулювання діяльності ТНК незначними.

2. На сьогоднішній день уряди вимушені розглядати досягнення порівняльних переваг у галузі ресурсів, які знаходяться під їх юрисдикцією, як самостійну економічну мету, віддаючи все більше уваги як зовнішнім, так і внутрішнім інвестиціям. Це виникло внаслідок зближення економічних структур країн. Крім того, ТНК стають все більш незалежними під час вибору місця розташування своїх філій [2].

Дії урядів у 1960–1970-ті роки Дж. Даннінг оцінює як нерегулярні та нескоординовані ними спроби розробити економічну стратегію та тактику з урахуванням зростання прямих закордонних інвестицій, які зазвичай призводили до конфронтації з ТНК, при чому перші прагнули збільшувати свою долю за рахунок діяльності ТНК.

У 1980-ті роки глобалізація економіки та науково-технічний прогрес сприяли переоцінці урядами політичних наслідків діяльності ТНК та зміні відношення до них.

В 1990-ті роки, відзначає Дж. Даннінг, уряди стали відігравати координуючу роль у використанні виробничих можливостей, закордонні інвестиції розглядаються як додаток до внутрішніх. Вони розробляють політику, яка стимулює збільшення надходження іноземних інвестицій в їх країни та підвищує конкурентні переваги їх ТНК на закордонних ринках.

Стратегічна єдність інтересів ТНК та держав дуже вагомо проявляється в тому факті, що державна політика, партійна система, армія не можуть існувати без фінансово-технічної підтримки ТНК. У постійну долю витрат, які є необхідними для зовнішньоекономічної експансії ТНК, включаються витрати суто по-

літичного порядку. Так, вартість парламентських виборів в Японії за останні двадцять років збільшилась більш ніж у 70 разів. Загальні витрати на вибори президента та складу Конгресу США збільшились з 1976 року по 1980 років зі 160 млн. доларів до 1 млрд. доларів, та до 1,6 млрд. доларів у 1984 році [3].

«Неможливо отримати від будь-якої організації багато тисяч доларів і при цьому не підпадати під її вплив», – стверджує член Палати представників США Френк Б. [4, р.10]. Дійсно, 87% корпорацій вважають, що ці «пожертвування» в підсумку стають вигідним для них законодавством та політичним курсом [4].

Цільовою формою зв'язку великого бізнесу з органами державної влади є система лобіювання, спрямована на захист інтересів ТНК. Сучасна лобістська мережа ТНК включає в себе цілі відділи корпорацій та їх об'єднань, різні неформальні контактні організації, фонди, бюро тощо. Вони ставлять за мету здійснювати вплив на законодавчі акти, що приймаються органами влади, діяльність партій, результати виборів та рішення судових органів. У своїй діяльності лобісти використовують різні методи: організацію кампаній із залучення виборців до участі в голосуванні; налагодження контактів з політичними діячами і чиновниками державного апарату для подальшого впливу на їх рішення; фінансування передвиборчих кампаній, діяльність політичних партій тощо.

При проведенні конкретної політичної кампанії ТНК можуть мобілізувати для її підтримки персонал своїх підприємств та підприємств-субпідрядників, банкіри – своїх клієнтів.

Крім того, останнім часом ТНК не обмежуються лише фінансуванням будь-яких політичних діячів. Господарі, що володіють крупними ТНК, самі входять до складу урядів та балотуються на посади голів держав. Так, у керівництві Р.Рейгана кожен четвертий член був мультимільонером. Більш того, багатьом з них були надані державні посади в секторах економіки, в яких вони до призначення мали великі фінансові інтереси [5, с. 1–17].

Оскільки американські корпорації є великими вкладниками капіталу, оскільки вони здійснюють важливий вплив на закордонну виробничу стратегію, через це зазвичай загальна увага в питаннях відносин ТНК та урядів приділяється саме ним. Інтереси американських корпорацій та зовнішньої політики США в значному ступені співпадають.

Це співпадіння інтересів веде до впровадження більш загальної політики між ТНК та американським урядом. Лідери американських корпорацій та лідери держави в цілому вірять, що іноземна експансія американських ТНК слугує найбільш важливим інтересам ТНК. Внаслідок цього американська політика за кордоном, як правило, захищає їх [6]. Збіг інтересів існує в різних галузях.

Так, до кінця 1970-х років американці контролювали видобуток більшої частини світових сировинних матеріалів та нафти в несоціалістичних державах та гарантували безпеку постачання та переваги

для американських споживачів у періоди зменшення поставок. Наприклад, під час Корейської та В'єтнамської війн американці в значній мірі регулювали ціни на поставки товарів. Це досягалось шляхом власності та контролю над ресурсами в інших державах. Хоча вони були суттєво підірвані в 1980-ті роки, вплив американців у цих секторах економіки продовжує бути дуже сильним.

Американські політичні лідери переконані, що національні інтереси США реалізуються шляхом експансії корпорацій у виробництві товарів та послуг. Прямі іноземні внески розглядаються як основний інструмент, за допомогою якого США можуть підтримувати свої позиції на закордонних ринках. А закордонна експансія ТНК – як засіб підтримання американської домінуючої позиції у світовій економіці, яка постійно поширюється перш за все в Західній Європі та Японії. Ця експансія вважається більш ефективною, ніж поширення експорту із США. Виробництво товарів у країнах, які розвиваються, особливо виробництво, що потребує високих витрат праці, дозволяє американським корпораціям успішно конкурувати в галузі виробництва товарів, вартість яких буває низькою. Хоча американські корпорації експортують капітал та технології, їх реальна сила – фінанси, дослідження розвитку та управлінський контроль – залишаються в США. ТНК інших держав також розвивають своє виробництво, прагнуть підтримати та збільшити свою долю на світовому ринку.

Вважається також, що американські ТНК продовжують фінансувати баланс та є головним джерелом збереження обміну та балансу цього обміну із зарубіжними країнами, що збільшує американську глобальну військову і політичну позицію, тому вони розглядаються як важливий фактор американського економічного та політичного благополуччя та глобального впливу. Звичайно, що ТНК, у свою чергу, мають побоювання націоналізації або певного обмеження своєї діяльності в закордонних країнах та потребують суттєвої підтримки та захисту американського уряду.

ТНК оцінюються також як провідники глобального економічного розвитку і механізм розповсюдження американської вільної підприємницької системи. Починаючи з Плана Маршала, ТНК відводилась роль посилення іноземних економік та протистояння комунізму та соціалістичним моделям економічного розвитку.

Через те, що ТНК за своїм характером є міжнародно-оперуючими, окрім вище перелічених функцій вони виконують також функції дипломатії в галузі зовнішніх зносин (в якій вони виступають як політичні агенти, маючи великий потенціал):

1. Наявність великої мережі філій, дочірніх підприємств, представництв, зв'язків, яку не має жодна дипломатична установа.

2. Присутність ТНК в економіці приймаючих країн, в їх інфраструктурі, зовнішній торгівлі, на відміну від офіційної дипломатії, яка діє на міжнародному рівні.

3. Розповсюдження ТНК свого контролю на засоби масової інформації, зв'язку, що означає наявність сильної зброї формування місцевої громадської думки.

4. Створення у залежних країнах слухняної сили в особі представників місцевих політичних, громадських груп.

Таким чином, ТНК мають великі можливості приймати участь у політичних процесах не лише в країнах базування, але й в приймаючих країнах.

Однак, роль інструмента проведення зовнішньої політики однієї країни проти іншої у випадку прихованого або прямого конфлікту викликає незадоволення бізнесменів, оскільки уряд США намагається маніпулювати або контролювати діяльність американських ТНК для чинення тиску на уряди інших держав. Таких прикладів можна навести велику кількість. Наприклад, у тих випадках, коли держава проводить антиамериканську політику, приймаються обмежувальні заходи з експорту певних товарів у цю державу. ТНК припиняють надавати їм необхідну техніку та технології, хоча дуже часто це буває для них вкрай економічно невигідно. Взагалі, погроза непоставки техніки та технологій дуже часто застосовується урядом США. Рішення, які приймаються щодо обмеження експорту та імпорту, ставлять інші країни під контроль та створюють для них великі труднощі. Слід також відзначити й те, що уряди інших держав також все частіше стали розглядати ТНК як інструмент своєї національної політики, наприклад, у плані великого безпечного забезпечення своїх держав сировинними речовинами. У ряді випадків при послабленні американських ТНК їх місце займають японські та інші корпорації [7, с. 7–35].

Тісне ототожнення корпоративних та національних інтересів стало спостерігатися особливо після енергетичної кризи 1973 р. Певні кола вчених, профспілкових діячів, журналістів стали говорити та писати про те, що іноземні капіталовкладення слід використовувати для здійснення політики зайнятості, більш ефективного розподілу національного прибутку і підвищення змагальних позицій американської економіки. Сама по собі позиція та дії ТНК в інших державах стали піддаватися все більшому обговоренню та критиці. Слід сказати, що у зв'язку з відносним падінням американської промисловості великим торгівельним дефіцитом та зростанням безробіття, хронічним падінням балансу платежів затвердилось більш критичне ставлення до діяльності ТНК за кордоном. Розповсюдилась думка про необ-

хідність більше вкладати в американську економіку та обмежити передачу американських технологій.

Не дивлячись на здійснення в 1980-ті роки дуже енергійної підтримки прямих іноземних капіталовкладень, політичні почуття в Америці з цього питання характеризуються все більшими й більшими суперечками. Самі американці прагнуть збільшити експорт продукції, що виробляється в США, та отримати прибуток від іноземних капіталовкладень в американську економіку. Однак головною позицією американського уряду є підтримка прямих іноземних капіталовкладень в економіку зарубіжних країн.

В 1980-ті роки збільшується кількість закордонних капіталовкладень в економіку США, що, без сумніву, сприяло послабленню ворожого ставлення відносно американських капіталовкладень. Однак, не дивлячись на це, американська громадська думка стає в останні роки все більш і більш критично налаштованою відносно іноземних капіталовкладень та діяльності ТНК. У США широко розповсюджується думка, що прямі американські інвестиції в інші держави створюють умови для деіндустріалізації американської економіки. Також почав поширюватися погляд на американську промисловість як простий збір готових компонентів, що були вироблені за кордоном.

Самі американці ставлять багато питань, при цьому самі ці питання формулюються іноді в дуже категоричній формі. Наприклад, що буде, якщо американським фірмам буде заборонено робити вклади за кордоном? Покращить чи погіршить це положення США? Таким чином, слід сказати про те, що відношення американців до уряду та ТНК останнім часом стало змінюватися та підпадає під сумніви.

Висновки. Діяльність ТНК важко однозначно оцінити. З одного боку, вони слугують засобом розвитку, а з іншого – засобом експлуатації. Тому лише ретельна праця із дослідження діяльності ТНК та створення ефективної системи контролю може спрямувати діяльність ТНК у необхідному напрямку, потрібному для країн, що розвиваються. Однак лише дуже небагато країн можуть забезпечити такий ефективний контроль. Необхідно разом з національним регулюванням, що здійснюється окремими національними урядами, міжнародно-правове регулювання. Але ретельне дослідження ТНК показує, що до забезпечення ефективного контролю над ними має пройти певна кількість часу та потрібно докласти багато зусиль.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Gilpin R. US Power and the Multinational Corporation. The Political Economy of foreign Direct Investment. – N.Y., 1975.
2. Dunning J.H. Governments and multinational enterprises: From confrontation to co-operation. P.59-83. // *Multinationals in the global political economy* / Ed. By Eden L., Potter E.H. – L. : Macmillan.–N.Y. : St. Martin's press, 1993.
3. The New York Times. – 1984. – 2. – IV.
4. Business Week. – 1982. – 10. – IV.
5. Bronstein R., Eaton N. Reagan's Ruling Class: Portraits of the President 100 Top Officials. – Wash., 1982.
6. Sigmund Poul E. Multinationals in Latin America: The Politics of Nationalizations. – Madison, Wis.: University of Wisconsin Press, 1980.
7. Vernon R. Transnational corporations: where are they coming from, where are they headed? // *Trans.corp.* – N.Y., 1992. – Vol.1. – № 2.